

LÄÄNEMERESOOOME KEELED KAARTIDEL

Võru Instituut korraldas 24.–26. oktoobrini 2013 Nakatu turismitalus traditsioonilise rahvusvahelise sügiskonverentsi, mis seekord kandis pealkirja „Läänemeresoome keeled kaartidel”. Konverentsi avas Võru Instituudi direktor Rainer Kuuda.

Evar Saar (Võru Instituut) oli oma ettekande „50 läbipaistmatut jõe- ja järvenime Eesti kaardil” jaoks läbi vaadanud 100 kõige pikema jõe ja u 100 kõige suurema pindalaga järve

nime Eestis. Selgus, et Eesti suurematel veekogudel leidub üllatavalt palju sekundaarnimesid: need on asustatud koha (küla, mõisa) järgi nime saanud veekogud. Läbipaistmatud nimed on need, mille puhul pole esmapilgul aru saada, kust nimi tulla võib. Saar tegi katse nende hüdronüümide päritolu selgitada, nt Onga jõgi – *honka* 'mänd', Neeva kanal – Neeva oja (*neva* 'soo'), Saarjõgi – **saar* 'haru', Ülemiste järv 'ülevalpool', Endla järv – **enä* 'suur',

Ähijärv – *ahi-* 'ohver', Tüandre järv – vrd lt *Dunduri* jne.

Irma Mullonen (Karjala keele, kirjanduse ja ajaloo instituut, Petroskoi) kõneles Karjala kohanimeatlasest koos- tamisel tekkinud probleemidest. Algul oli vaja lahendada põhiküsimus: kuidas kaardile sõnu valida. Karjala kohanime- atlasesse on võetud erinevate keele- ja etnograafiliste rühmade sõnavara, erili- se tähelepanu all on loodus- ja kultuu- rierinevusi kandvad nimed. Kindlaks tuli teha ka territoorium, mida atlasest kujutada, ja selle piirid. Suurem osa kohanimetüvesid on Karjalasse levinud väljastpoolt, mille tulemusel on atlasest kaasatud ka Ida-Soome, Arhangelski oblasti lääneosa ja lõunas Valkeajärve piirkonna nimed. Eristada tuli vepsa ja karjala materjal, nt *Haapaselkä*: krj *Huabuselgy/Huapaselkä*, vps *Habselg*, vn *Габсельга*. Nime teke ei sõltu haava- puu levikust neil aladel, vene keelde on levinud läänemeresoome tüvi.

Siim Antso (TÜ) ettekanne kandis pealkirja „Etnodialektoloogiline uuri- mus õpilaste murdetundmisest”. Uuri- muse eesmärk oli kirjeldada kolme piir- konna (Pärnu-Jaagupi, Tartu ja Võru) õpilaste murdetaju ning uurida, kas ja kuidas vastaja elukoht ning seal valit- sevad keelehoiakud tema murdetaju mõjutavad. Kasutati Denis Prestoni etnodialektoloogilist meetodit. Õpilas- tel paluti kihelkonnapiiride ja seitsme linnaga Eesti kaardile märkida pea- murdepiir ning murdealad, mida nad teavad. Mediaanide võrdlusest selgus, et kõige täpsemini suutsid peamurde- piiri märkida Võru õpilased, seejärel Pärnu-Jaagupi ja Tartu õpilased.

Kadri Koreinik (Võru Instituut) kõ- neles keelehierarhiatest perifeerias. Keelekogukonnad, mille liikmete jaoks asub prestiižikeskus väljaspool oma kogukonda, on ohustatud ja võivad kee- levahetuse tõttu hääbuda. Keskuse- perifeeria diskursus mõjutab oluliselt mitmekeelsuse kontseptsioone ja prak-

tikaid vähemuskeele keskkondades. Minevikus on olnud keskus ühetaolisu- se ja perifeeria mitmekesisuse kehas- tus. Keskuse ja perifeeria dünaamikast Eestis kujutavad erinevad võimud ja võimukeeled, sõjad, sisse- ja väljarän- ne, rahvusloome ja keelestandardiloo- me, keele-, haridus- ja mälupoliitika, siirdeteooria jmt. Esineja vaatles, kas ja kuidas perifeerias, st Kagu-Eestis, keelehierarhiad avalduvad. Inimesi küsitledes selgus, kuidas nad keeli jär- jestavad. Oskustest küsiti, mis keeli (nt eesti, vene, võru jne) inimesed mõista- vad, räägivad, loevad, kirjutavad. Sel- gus, et vene keel on jäänud keelehie- rarhias oluliselt tahapoole, kui ta oli varem. Kohalike toodete turundamises ja Võru „sildimajanduses” hakkab sil- ma, et elamusturism ja toiduainetetöös- tus on rõhutanud autentsusvajadust (nt reklaamlause *Tan tare man om sann*; kalapood *Kalakõnõ*; komisjonipuut; *ta- loppuut*), ilutoodete puhul kasutatakse pigem prantsuskeelseid silte jne.

Peeter Päll (EKI) esines ettekandega „Koha mõiste linnas kohanimeuurija jaoks”. Linnakohtadele ja nende nime- dele on omane äärmine kirevus (nimega objektid on tänavatest kuni ettevõtte- nimezeni), ebapüsivus (objektid kolivad pidevalt või muudavad nime – üldreeg- lina ei ole enam võimalik kindlaks teha kaupluste nimesid) ja keeleline kosmo- poliitsus. Nimeobjektide kujutamine kaardil ja kajastamine andmebaasi kir- jes tekitab meetodilisi raskusi: kas läh- tuda koha õigusjärglusest või objekti si- sulisest õigusjärglusest. Kohtade muu- tumise näitena tõi esineja välja sellise rea: *kohvik Kultas – Moskva – Kultas – Metropol – Taevase Rahu Väljak – Wa- badus*. Viimasel ajal on levinud n-õ ni- mega majad: *Saarineni maja, Osten Tor, Vana Jahuladu* (Rotermanni kvartalis), *Ustus Aguri maja* (Ülemiste Citys).

Erki Kokkota (Regio kaardifirma) tutvustas tehnilisi suundumusi koha- nimeinfo talletamisel andmekogudes.

Regio on osalenud Euroopa raamprojektidest, mille eesmärk on luua erinevaid asukoha määramise algoritme ja lahendusid. Selleks on kolm võimalust: füüsiline kohalolek, asukoha kirjeldus ja kirjeldus Streetview Google'i jaoks. Ühe objekti kohta saab teavet vanadest andmebaasidest ja uutest süsteemidest, nii valmivad sidus- ja vallasrakendused, nagu teemainfoga kaardid. N-ö võimekas töövahend on Elering, kalateaberaendus, logistikarakendused, turismirakendus Culturewalks jne.

Aleksandr Pustjakovi (Helsingi ülikool) ettekanne käsitles Marimaa kohanime permi substraati. Vetluga ja Vjatka jõe vahelise ala permi substraat on säilinud nii marilaste kui ka venelaste hulgas kasutusel olevates kohanimedes. Sellel alal elas suhteliselt hiljuti permi rahvas, kes on jälje jätnud kohalikku toponüümikasse. Permi hõimude kohalolu kinnitab ka arheoloogiline aines. Permi substraat on kahekihiline: vanem on komi (või ühispermi?) ja noorem udmurdi substraat. Jõge või vett tähistavad permi sõnad: komi *sa* 'vesi, märg, niiske', udmurdi *вож* 'jõesuu, vesi, oja, nire, allikas'. Mari keelde adapteerituna on need muutunud: mariN *сyд*, mariM *сыд* 'vesi, jõgi'. Formant *Vж* esineb iseseisvalt jöenimena *Иж* (Kaama parem lisajõgi). Esineja tutvustas nimetatud ala toponüümika kõige enam levinud permi topoformante ja nende levikut: *sa*, *вож*, *-Vж(a)*, *-Vu(a)*. Levikuala kaardistamine aitab selgitada topoformantide algupära ja teha järeldusi permi hõimude rändesuundadest.

Kaks konverentsil osalenud Venemaa esindajat tutvustasid sealset kohanimedele uurimistöid: Anna Makarova (Uurali riiklik ülikool, Jekaterinburg) ettekanne käsitles soome-ugri päritolu toponüüme, mis on tuvastatud Uurali ülikooli ekspeditsioonide materjalide põhjal. Venemaa soome-ugri aladele on korraldatud ekspeditsioone juba alates 1960. aastatest eesmärgiga välja

selgitada vene kohanime soome-ugri substraat. Juri Korjakov (Venemaa TA keeleteaduse instituut, Moskva) kõneles, kuidas on kaardistatud Venemaa soome-ugri keelte leviku dünaamika kahes suurprojekti: Venemaa keelteatlases ja Uurali keelteatlases.

Oma valmiva väitekirja teemast lähtuvalt kõneles Maria Kok (Ida-Soome ülikool, Joensuu) läänemeresoome partiklistunud *ise*-sõnast. Esineja vaatles sõna *itse* 'ise' arengut iseseisvast sõnast refleksiivpronomeni. Vaatluse all oli sõna soome kirjakeeles, murretes ja lähisugulaskeeltes. Tegemist on väga vana soome-ugri algkeele sõnaga, mille tähendus oli 'vari; varihing'. Sellel sõnal leidub etümoloogiline vaste kõigis sugulaskeeltes, v.a samojeedi keeled. Läänemeresoome keeltes on *itse* üks neist indikaatoritest, mille abil tehakse kindlaks, kas keel kuulub ida-, põhja- või lõunarühma. Sõna süntaktiline kasutus näib olevat olnud ühine kõigile läänemeresoome keeltele.

Svetlana Kovaljova (Venemaa TA Karjala teaduskeskus, Petroskoi) pidas ettekande „Keel, keelevorm või murre”. 2013. aasta oli Karjalas kuulutatud karjala keele aastaks. Esineja arutles teemal, mis on keel, mis keelevorm ja mis murre. Päriskarjala (*varsinaiskarjala*) keel on lähedane soome keelele, Aunuse murdes on rohkem vene keele mõjutusi. Juba Lauri Kettunen arvas, et nn karjala keelt võib pidada Lääne-Soome murrete ja vepsa keele seguks. Keeleteaduslikku alust pole ka livvi ja lüüdi murrete eri keelteks arvamisel. Livvilased nimetavad endid *toiset karjalaset* (täheanduses 'karjalased, kes oskavad livvi keelt'). Lüüdilased nimetavad endid karjalasteks ja ka kõnelevad oma arust karjala keelt. Lüüdi kirjakeelt pole seni veel olemas, sest pole eestvedajat, kes selle töö teha võtaks. Livvi ja päriskarjala keele puhul on need inimesed olemas.

Aleksandra Rodionova (Venemaa TA Karjala teaduskeskus, Petroskoi)

tutvustas lüüdilaste kujutamist läänemeresoome keelte kaartidel. Praegusajal on alles umbes 3000 lüüdi keele kõnelejat. Suuremad lüüdi keele keskused on Kontupohja ja Petroskoi. Lüüdi peamurdes on vepsa jooni: Kuujärve alamurre on palju mõjutatud vepsa keelest, nii et Paul Ariste pidas Kuujärve lüüdilasi vepslasteks. Soomes peetakse lüüdi keelt eri keeleks, Karjalas aga murdeks.

Vilja Oja (EKI) pidas ettekande „Aja määratlused läänemeresoome kaartidel”. Ta vaatles läänemeresoome keelte ajamõisteid, mis on valitud kahte keelteatlasesse, nendeks on Euroopa keelteatlas („Atlas Linguarum Europae”, ALE) ja läänemeresoome keelteatlas („Atlas Linguarum Fennicarum”, ALFE). ALE-s on avaldatud kaardid viie aega väljendava mõiste kohta: *nädal*, *esmaspäev*, *teisipäev*, *pühapäev* ja *jõulud*. ALFE-s on ilmunud 26 ajaga seonduvat mõistet tähistavat sõna, sealhulgas kõigi nädalapäevade nimetused. Lisaks noomenitele on kaardistatud mitmed verbid. ALFE-s peegelduvad läänemeresoome keelte omavahelised suhted (nt *vuosi/aasta* ja *ilta/ehhta*-, *õhtu*). ALE võimaldab võrrelda

läänemeresoome ja naabruses kõneldavate indoeuroopa keelte murdesõnu: ee *nädal*, krj *neteli*, vps *netäli*, vn *неделя* (varasem tähendus 'pühapäev': *не-деля* 'pole tööd'); sm, vdj, Vai *viikko*; ee *esmaspäev*, sm *maanantai* (vrd sks *Montag*), ing, vdj, krj *ensipäivä*, eL *iispäiv*, lv *e'žžom*, vn *понедельник* 'päev pärast pühapäeva'; ee *teisipäev*, sm *tiistai*, germ *Tisdagher* (< jumala nimi *Tiivas*).

Konverentsil toimus ka arutelu teemal „Läänemeresoome kohanimede atlas – mis ja kuidas?”, mida juhatas Helen Plado. Alustuseks tuleks kindlaks teha, kas sellist keeleala saab ühes atlas esitada, mida kaardil näha tahetakse ja mis alad atlasesse võetakse (kas nt ka meä keel, kveeni keel). Edasi tuleb välja valida, mis kaartidest lähtuda – selleks tuleb konsulteerida nt Regio spetsialistidega. Eeskujuks võiks olla WALS (World Atlas of Linguistic Structures). Konverentsi lõpusõnavõtte avaldas Evar Saar lootust, et kohanimetatlasest ka kunagi asja saab.

TIINA HALLIK